

ВІРШОВАНА ПУБЛІЦИСТИКА ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА НА СТОРІНКАХ ЩОДЕННИКА «ГРОМАДСЬКА ДУМКА»/«РАДА» В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 РР.

У статті аналізується віршована публіцистика Володимира Самійленка, опублікована на сторінках газети «Громадська думка»/«Рада» у 1905-1907 рр. Значна увага приділяється самій газеті, її тематичним та структурним особливостям. Визначаються особливості віршованого фейлетону.

Ключові слова: публіцистика, фейлетон, віршований фейлетон, сатира, періодика, алегорія.

Перші українськомовні видання, зокрема публіцистика, і досі залишається малодослідженим історико-літературним явищем. Найбільше потребує вивчення жанровий та тематичний її аспект. Наукові дослідження, які стосуються друкованих видань, переважно фокусують свою увагу на загальних рисах періодики. До таких досліджень можна віднести праці Кобинець А., Кізченко, Мартинюк М., Саніної А., Тепляшиної А. Тож спробуймо більш конкретно підійти до вивчення публіцистичних творів та розглянути віршовані фейлетони В. Самійленка в газеті «Громадська думка»/«Рада» – щоденнику правдивого українського слова.

Творчість Володимира Самійленка, публіцистика зокрема, залишається невивченим пластом української літератури внаслідок упередженого ставлення до особистості письменника та недооцінки його літературної та суспільної діяльності. Малодослідженою є і газета «Громадська думка»/«Рада», що була не лише одним із перших українськомовних друкованих видань, а й засобом пробудження національної свідомості.

Перша київська щоденна українськомовна газета «Громадська думка»/«Рада» є виданням унікальним за своєю суспільною вагою і посідає важливе місце в українському журналістикознавстві. Різноманіття рубрик охоплює всі прояви громадського життя, пропонуючи на своїх шпальтах статті, переважно політичного та суспільного характеру, а також наукові та літературні. І хоча багато селян були переважно зацікавлені висвітленням аграрних проблем тогочасного села, редакція вважала, якщо вилучити з газети всі інші матеріали, то вона відразу стане нецікавою для значної кількості освічених читачів, з яких складається найбільша частка її передплатників [5, с. 115]. Важливе значення приділяється питанням становища української мови та освіти. Газета несе величезну просвітницьку функцію, оскільки статті культурного та літературного плану завжди містять інформацію пізнавального змісту, що давало змогу людям адекватно оцінювати нові технології та ідеї. Значна роль полягала і в формуванні національної свідомості та підвищенні культурного рівня зокрема серед селян. Важливу роль виконує в газеті реклама, яка пропонує читачам не лише матеріальні блага та послуги, а є, окрім того, ще й способом популяризації інших тогочасних періодичних видань.

Газета «Громадська думка»/«Рада» була українською не лише за мовою, а й за змістом. Усі її видавці вважали своїм головним завданням відстоювати право на самобутність українського народу. Для досягнення своєї мети вони обрали нелегкий метод – публікацію гострих критичних статей українською мовою, таким чином доносячи до народу інформацію про дійсні події крізь призму інтересів українського народу, а не викривлені русифіковані факти російських шовіністичних видань.

Газетний дискурс «Громадської думки»/«Ради» характеризується авторською моделлю подачі змісту [1, с. 145], тож головним у публікації виступало власне ставлення автора до реальних подій, які він розглядає у своїй публікації. Найбільше така подача інформації та своєрідне маніпулювання свідомістю читачів використовувалася у фейлетонах і досягалася через емоційність, життєвість та аксіологічність фейлетонного образу [3, с. 325].

Також далеко не останнім у газеті було сатиричне висміювання безглузвих політичних маніпуляцій царизму та цензурних утисків. Саме таку функцію й виконували фейлетони, які були різні за формою, змістовими та тематичними особливостями, найчастіше вони публікуються під назвою «Маленький фейлетон». Ця рубрика згодом була постійно діючою [5, с. 148]. Серед них неодноразово зустрічаються віршовані фейлетони, які краще привертають увагу читачів, а така ненав'язлива форма сприяє глибшому усвідомленню проблем, яких торкається автор. Незважаючи на свою актуальність, віршовані фейлетони і досі залишаються не вивченими.

Справжнім майстром у цьому жанрі був Володимир Самійленко, який під своїми публікаціями підписувався псевдонімом В.Сивенький (Сивенький). Використання псевдонімів та криптонімів для фейлетоністів було важливим не стільки для приховування справжнього імені в цілях безпеки, скільки для підтримання фейлетонних традицій, «почерку».

Автором першого фейлетону «Як я перейшов од слова до... думки» з підзаголовком «Ніби оповідання», який з'явився у першому ж номері щоденника 31 грудня 1905 р., був Володимир Самійленко. В основу фейлетону покладений дійсний факт: відмову київського губернатора у виданні Є. Чикаленку газети «Громадське слово» [5, с. 153].

В. Самійленко надрукував у «Громадській думці» низку фейлетонів. Автор називав свої твори то «гуморесками, то фейлетонами... Фейлетони Самійленка, які б вони не були за своєю структурою, завжди відзначаються своєрідним національним колоритом. На підставі цих творів можна говорити, по-перше, про своєрідність українського дожовтневого фейлетону, а по-друге, про певну тенденцію звуження самого поняття фейлетон» [4, с. 14].

Фейлетон – це художньо-публіцистичний жанр, який однаковою мірою поєднує ознаки як художнього твору, так і публіцистичного. На сьогоднішній день фейлетон визначають як середній прозовий жанр сатири, що виявляє комічну суть суспільної парадоксальної проблеми з метою її усунення, викриває систему фактів через реальні та ймовірні події, різні рефлексії (сон, марення, божевілля тощо), історичні, літературні асоціації, містифікацію знахідок документів, рукописів, книг, щоденників та інші комічні засоби [6, с. 104].

У фейлетонах Володимира Самійленка не часто зустрічаються реальні події чи герої, проте образи підібрані настільки вдало, що читачеві зовсім не складно здогадатися, про що саме говорить автор. Особливе місце серед фейлетонів «Громадської думки»/«Ради» займають віршовані фейлетони, які ґрунтовно аналізують події чи явища в історичному та соціально-психологічному контекстах. Для фейлетоніста важливою є публіцистична оцінка події, та вираження власної позиції як громадської [12, с. 113].

Фейлетон характеризується великою концентрацією фактичного матеріалу, емоційністю, яка здійснює на читача величезний вплив, та ставленням автора. На думку В. Шкляра, ці риси ще більш притаманні для віршованого фейлетону [12, с. 109].

Одним із перших віршованих творів, опублікованих на сторінках «Громадської думки»/«Ради», був «Мудрий кравець» Самійленка. Байка, є завуальованим в алегоричну форму відгуком на царський маніфест 17 жовтня 1905 р. та інші урядові акти. Образ кравця втілює царську адміністрацію. Кравець замість того, щоб взяти до уваги потреби людей та виконувати свою роботу дивується вимогам: «...тільки б нащо я вдягавсь, будши гречкосієм?...». Йому дивно, «...звідкіля се ви такі?...» з такими проханнями, адже «...наші люди без штанів, і в сорочці драній...». І замість того, щоб пошити нормальний одяг із сукна він пропонує: «...я вам краще покладу латочки новенькі...» або ще краще «...я вам добре й без сукна полатаю боки...». «Латочки» скоріше за все втілюють алегоричний образ дарованих «свобод», які згодом були зведені нанівець [8].

Революційні здобутки знайшли своє відображення у фейлетоні Самійленка «По-новорічна розмова», який був опублікований у №6 «Громадської думки». На початку вірша відчувається впевненість у правильності подій, що відбуваються: «...І вірю навіть – уявіть! – що ми рушаєм не назад... я вірю, наша міська Дума багато доброго придума задля користи громадян...». Відзначається покращення умов та й взагалі можливість видавати українську періодику: «...Від цензора не жду я кари за гостре слово, як колись...». Проте вже трошки далі Дума стає схожою на каліку, а політичне становище автор бачить «...Від правового непорядку аж до безправного ладу...» [10].

У №9 «громадської думки» зустрічаємо фейлетон «Новий лад», який іронізує поступки жовтневого маніфесту: «шматочок волі», «куценька хартія», «вас поспішаю мазнути медом по губи» – так називають даровані свободи у публікації. Образ «прем'єра», тобто прем'єр-міністра Вітте, закликає у кожній строфі «...Вітайте ж, любі громадяни, Новий конституційний лад...», хоча насправді той лад зовсім не змінився. Свобода преси бачиться автором так: «...От ми дали вам волю друку, Хоч поки що не для книжок, І тільки цензорів в руку Вложили добрий батіжок...». Можливість обрати до владних структур своїх однодумців теж замальовується неможливою, бо «...Виборче право я вже скроїв для всіх... кого я сам обрав...». А за те, що селяни захотіли рівних прав «...Давайте ж вольності назад!...» [9].

У травневому 122-му номері щоденника має місце «Міністерська пісня». Самійленко майстерно описав всі проблеми, що виникли у самодержавців після зібрання Державної думи. Зараз вони «розкриють рот», а колись «корились мовчки долі». Депутатів думи тут називають «усяка твань», «якийсь Грицько чи там Стецько», а на їхню нахабність вказує те, що «...ввесь край хотять до рук прибрати...». Проте й позбутися їх зараз неможливо, адже тоді влада не отримає коштів з Європи, і лише отримавши гроші, вже тоді «просто всіх за карк та в міх з високої палати» [7].

У восьмому номері газети «Рада», надрукований фейлетон «Чому я не став учителем». Публікація описує безглузді вимоги до вчителя, а перелік позитивних якостей («Релігійний, смирний, тихий, людський, лагідний, покірний... терпеливий, несердитий... задоволений, тактовний, чорносотенно-лояльний...») та негативних явищ, яких треба уникати («революції, газети, хлопоманії, кадетів, страйків, книжок...автономії, петіцій... вільнодумства... неповаги до начальства»), подає у віршованій формі, очевидно, для досягнення більш іронічного ефекту. А головне, щоб стати вчителем, треба мати «свідоцтво від урядника про свою благонадежність» [11].

Фейлетон «Дума-цяця», надрукований у жовтні 1907 року в №227 щоденника «Рада», висміює третю думу, яка стала маріонеткою в руках самодержавців. Автор називає її «чорнолицею» через посилення в ній чорносотенних елементів. Після невдачі революції «...суспільності вершечки, поїдайте пиріжечки», тоді як прості люди «...вже не прагнуть хай земельки: всі вони в земельку ляжуть, а коли лягать – їм скажуть...». Безпорадність думи іронізована в останній строфі: «...і не буде вже кричати наша третя, наша мати... і на згоду, як теличка, мекне цяця-молодичка». Вона вже не має слова, а може тільки мекнути погоджуючись [2].

Революційні події 1905-1907 рр. хоч і зазнали поразки, проте не минули безслідно. Принаймні світ змогли побачити справжні українські видання, які формували національну свідомість народу, поширювало українське слово у маси, висміювали політику царизму. Саме віршовані фейлетони В.Самійленка майже повною мірою охоплюють проблеми тогочасного суспільства: це і проблеми освіти, і маніфест 17 жовтня 1905 р., і переслідування цензури. Іронія Самійленка не залишалася без уваги читачів, і зараз, хоч пройшли століття, вона не втрачає своєї актуальності у політично-історичному контексті.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. (Альма-матер). – С. 139-147.
2. Дума-цяця // Рада. – 9 жовтня. – 1907.
3. Журбина Е.И. Теория и практика художественно-публицистических жанров: Очерк. Фейлетон / Е.И. Журбина. М., «Мысль», 1969. – С. 291-336.
4. Здоровега В.Й. Мистецтво публіциста: літературно-критичний нарис / В.Й. Здоровега. – К.:Вища шк., 1975. – С. 41.
5. Кобинець А.В. «Громадська думка»/«Рада» (1905-1914 рр.) – перша щоденна українськомовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї: дис... канд. філол. наук. 10.01.08./Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут Журналістики. – К., 2005. – 222 арк.
6. Кузнєцова О.Д. Засоби й форми сатири та гумору в українській пресі / О.Д. Кузнєцова. – Львів: Видавничий центр університету ім. Івана Франка, 2003. – 250 с.
7. Міністерська пісня // Громадська думка. – 30 травня. – 1906.
8. Мудрий кравець // Громадська думка. – 3 січня. – 1906.
9. Новий лад // Громадська думка. – 11 січня. – 1906.
10. По-новорічна розмова // Громадська думка. – 6 січня. – 1906.
11. Чому я не став учителем // Рада. – 23 вересня. – 1906.
12. Шкляр В.И. Поэт и газета: Монография / В.И. Шкляр. – Киев-Одесса: «Вища школа», 1985. – 180 с.

The article analyzes poetic publicism by V. Samiyenko which was published on the pages of the newspaper «Gromadska Dumka»/»Rada» in 1905-1907. Significant attention is paid to the newspaper itself, its subject and structural peculiarities. Special features of poetic feuilleton are described.

Key words: publicism, feuilleton, poetic feuilleton, satire, periodicals, allegory.

УДК 821.161.2 (092) 94 (477.83/. 86)

Т. В. Бурдега

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІВАН ФРАНКО ПРО МОСКВОФІЛЬСЬКИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ

У статті проаналізовано публікації І.Франка про москвофільський рух. Узагальнено його погляди на політичну і моральну суть москвофільства, на негативний вплив москвофільства на українське життя, зокрема на молодь, з'ясовано різницю, яку І. Франко вбачав між москвофільством і русофільством.

Ключові слова: І. Франко, українське питання, Галичина, москвофільство, русофільство, історія української преси.

«Захід чи Схід», «Європа чи Азія»? – це одна із вічних тем української публіцистики за останні півтора століття. Зрозуміло, що історично перспективної, виправданої, окрім європейської орієнтації для України – нема. Проте шлях до усвідомлення цієї аксіоми – складний і суперечливий (йдеться як про внутрішній чинник, так і про зовнішній, тобто про ті країни, які впливають на вибір України).

Москвофільство – одна із форм історичної орієнтації України, докладніше кажучи, навіть реалізація конкретного вектору розвитку. Відповідно, дослідження того, як виникло і розвивалося москвофільство в другій половині XIX ст., зокрема аналіз публіцистики Івана Франка з цього приводу є хоча й аспектом більшої проблеми, але аспектом надзвичайно важливим і актуальним, якщо зважити на сучасний зміст і підтекст цієї проблеми – маємо на увазі вплив російського чинника на зовнішню і внутрішню політику України кінця XX – поч. XXI ст.

Москвофільство як суспільно-політична течія виникло після 1848 року, після «весни народів», яка спричинила політичну активність і галицьких українців. Серед головних причин, що сприяли розвитку москвофільства, якщо узагальнити погляди істориків на цю проблему, можна назвати такі: нехтування з боку Відня національних прав галицьких українців; недооцінка «українського питання», а тому і невдоволення галицьких українців політикою Відня; наївні сподівання галицьких селян на прихід «білого царя», який допоможе розв'язати земельне питання – найгостріше соціальне питання (ці настрої могли бути як стихійними, так і організованими ззовні); це результат впливу російської літератури, яка в XIX ст. переживала добу розквіту, і цілеспрямованої діяльності Росії, яка використовувала москвофільський рух як засіб експансіоністської політики.

Тема москвофільського руху кінця XIX – початку XX ст. неодноразово ставала чи не пріоритетною у працях багатьох вчених. На межі століть до цієї теми зверталися І. Франко, М. Павлик, М. Драгоманов, О. Терлецький та ін. У 20-30-х роках цю проблему досліджували М. Андрусак, Д. Донцов, А. Камінський, М. Лозинський, Л. Цегельський та ін. Цю проблему досліджували А. Животко, І. Лисяк-Рудницький, Ю. Тернопільський (вчені із середовища української діаспори). У сучасній історичній науці до цієї теми зверталися О. Аркуша, Я. Грицак,